

УДК 377:37.012.7

Лариса Петренко

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

За структурою наукового пізнання дослідження включає формування емпіричної бази, в основі якої лежать емпіричні факти – знання про певний фрагмент дійсності, одержані дослідним шляхом. Для нашого дослідження необхідними є знання про стан розвитку інформаційно-аналітичної компетентності (ІАК) керівників професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ).

У методології педагогічної науки емпіричному дослідженню надається значна увага, оскільки брак емпіричного матеріалу, фактів, які виступають основою наукового узагальнення, є одним із найсерйозніших недоліків. Задля уникнення цього недоліку необхідне розроблення системи методів дослідження, адекватних поставленим завданням, та надійних засобів отримання й обробки емпіричних даних.

Результати аналізу останніх досліджень і публікацій із даної проблеми є свідченням того, що питання здійснення емпіричних досліджень висвітлюється в методології науки (О. Баскаков, С. Куліков, І. Лакатос, Ю. Петров, В. Степін, Ю. Сурмін, Г. Татарова, М. Туленков, Є. Ушаков, П. Фейсрабенд тощо). Проблема емпіричних наукових досліджень у педагогіці відображена у працях С. Гончаренка, В. Загвязинського, В. Краєвського, Д. Новікова, П. Образцова, М. Скаткіна й інших вітчизняних і зарубіжних учених. Окремі аспекти емпіричного дослідження рівня сформованості ІАК у майбутніх фахівців висвітлені в наукових працях О. Гайдамак, Н. Гайсинюк, О. Назначило, В. Омельченко, В. Фоміна. Однак ІАК керівників ПТНЗ за своїм змістом і структурою відмінна від ІАК інших спеціалістів, а тому емпіричне дослідження матиме свою систему методів для одержання даних про рівень її розвитку.

Метою статті є вивчення сутності емпіричного дослідження ІАК керівників ПТНЗ, визначення порядку його здійснення, розроблення дослідницької методики, яка б забезпечувала належну репрезентативність і валідність масиву первинної інформації, без якої не можна досягти належної вірогідності сформульованих висновків.

З метою досягнення поставленої мети дослідження ми виходимо з того, що емпіричне дослідження – це етап наукового пізнання, який передбачає

збирання фактів, їх первинне узагальнення, описання спостережувальних і експериментальних даних, їх систематизацію та класифікацію [5, с. 101]. При цьому факти поділяються на наукові та факти дійсності. Фактами дійсності називають ті події та явища, які відбувалися або відбуваються в дійсності (реальності) – це різні сторони, властивості, відносини об'єктів, які вивчаються. Наприклад, компонентний склад ІАК керівників ПТНЗ та стан її сформованості. Науковий факт у методології науки розглядається як одна з форм становлення наукового знання. Під науковим фактом розуміють “віддзеркалені свідомістю факти дійсності перевірені, осмислені та зафіксовані в мові науки у вигляді емпіричних суджень. Іншими словами, наукові факти стають такими тоді, коли вони є елементами логічної структури конкретної системи наукового знання” [1, с. 32].

Формулювання емпіричних фактів у формі фактофіксуючих думок можливе на основі емпіричної бази, формування якої здійснюється на емпіричному етапі дослідження. Перша його стадія передбачає одержання фактів із першоджерела – реальної дійсності.

Отже, виявлення фактів реального стану розвитку ІАК керівників ПТНЗ, їх пояснення й узагальнення визначається логікою наукового дослідження. Для їх здобуття необхідна певна система методів, які безпосередньо пов'язані з практикою і дозволяють отримати емпіричні дані про педагогічний процес. Вони мають забезпечити накопичення, фіксацію, класифікацію й узагальнення вихідного матеріалу для створення педагогічної теорії (коли обґрунтована в дослідженні теоретична концепція відзначається винятковою новизною) або “вести до результатів, що органічно вписуються в уже відомі наукові теорії, дещо доповнюючи їх” [2, с. 24]. До таких методів відносять наукове спостереження, різні види психологічних і педагогічних експериментів, роботу з науковими фактами, їх систематизацію, різні способи аналізу й узагальнення; опитування, бесіди, вивчення результатів діяльності конкретних осіб тощо.

У виборі методів для дослідження стану розвитку ІАК керівників ми виходили з результатів вивчення теоретичних засад її розвитку. У процесі дослідження з'ясовано, що ІАК пов'язана з мозковою діяльністю особистості, має безпосередній вплив на організацію мислення і визначає ефективність існуючого стандарту мислення як в управлінській, так і в інноваційній діяльності керівника ПТНЗ. Основоположним у тлумаченні сутності поняття “інформаційно-аналітична компетентність керівника ПТНЗ” є взаємодія й інтеграція її компонентів: теоретичних і технологічних інформаційно-аналітичних знань (когнітивний компонент), комунікативних умінь і навичок з уміннями і навичками здійснювати

аналіз і синтез (функціональний компонент), спрямованість і мотивація з особистісними якостями (особистісно-ціннісний компонент).

Інструментарій оцінювання динаміки розвитку ІАК керівників ПТНЗ подано у вигляді анкети, яка вміщує питання щодо виявлення стану володіння змістом основних понять із теми дослідження (теоретичних інформаційно-аналітичних знань) та методами ІАД (технологічних інформаційно-аналітичних знань). Саме поняття є результатом узагальненого досвіду людей, вищим продуктом мозку і вищим ступенем пізнання світу. Тому в науковій літературі смисл категорії “поняття” розглядається в контексті формування і розвитку наукового мислення. За визначенням Ю. Сурміна, поняття – це “форма мислення, що відображає істотні властивості, зв’язки і відносини предметів та явищ у їх суперечності та розвитку; думка або система думок, що узагальнює, виділяє предмети певного класу за певними загальними і в сукупності специфічними для них ознаками” [5, с. 71]. Науковець класифікує поняття за ознакою їх використання: поняття, що використовуються в широкому значенні (формально виділяють спільні чи схожі ознаки предметів і явищ та закріплюють їх у словах), наукові поняття (відображають істотні й необхідні ознаки), а ті “слова і знаки (формули), що їх виражають, є науковими термінами” [5, с. 71]. Слід зазначити, що поряд із поняттями в наукових дослідженнях використовуються категорії як специфічні терміни теорії. Під категоріями розуміють “форми мислення, які відображають найбільш загальні та істотні сторони, зв’язки і відносини реальної дійсності та пізнання” [5, с. 37]. Засвоєння змісту наукових понять і категорій є показником повноти знань.

Для діагностики й оцінювання особистісно-ціннісного компонента як сукупності певних особистісних якостей керівника використовується тест “МД” (мотивації досягнення), розроблений І. Ладановим [4, с. 172–173] і тест на визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії, розроблений О. Калашніковою [3] й адаптований нами до особливостей діяльності керівника ПТНЗ. Тест “МД” обраний нами з огляду на те, що найважливішою складовою мотиваційної сфери особистості керівника є потреби в досягненні успіху, влади; відчуття соціальної значущості своєї діяльності, участі у вирішенні загальнонаціональних завдань, доведенні цінності власної особистості; самоствердження через власну справу; розвитку.

Інформаційно-аналітична діяльність, пов’язана з мозковою діяльністю фахівця, має безпосередній вплив на організацію мислення, що актуалізує визначення рівня сформованості рефлексії керівника ПТНЗ. У сучасних розробках проблема рефлексії розглядається при вивченні: теоретичного мислення; процесів комунікації та кооперації, що пов’язано з необхідніс-

тю розуміння справжніх основ сумісних дій і їх координації; самосвідомості особистості, пов'язаною з проблемою формування, виховання і самовиховання молодого покоління. Всі три аспекти віддзеркалюють управлінську діяльність керівника ПТНЗ та розвиток їхньої ІАК. Також вони зумовлюють багатозначність самого поняття “рефлексія”, здебільшого, як специфічних рефлексивних процесів у різних видах суспільно організованої діяльності. Нами застосовна діагностика педагогічної рефлексії, розроблена О. Калашніковою, яка має структуру особистісного опитувальника, що складається з 34 запитань і дозволяє виявити розвиток рефлексії за трьома рівнями: низьким, середнім і високим.

Дослідницька методика і вся необхідна документація до початку експериментального дослідження обговорювалася з науковцями лабораторії управління професійно-технічною освітою Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, компетентними практичними працівниками (директорами і спеціалістами обласних навчально-методичних центрів) із метою вилучення елементів невизначеності, необґрунтованих тлумачень тощо. Завершення процедури узгодження методики дослідження дає змогу перейти до безпосереднього здобуття фактів.

Друга стадія емпіричного дослідження передбачає первинну обробку й оцінювання фактів у їх взаємозв'язку – осмислення й опис здобутих фактів у термінах наукової мови; класифікація фактів за різними ознаками і виявлення основних залежностей між ними. Одержані за результатами анкетування факти свідчать про рівень розвитку теоретичних і технологічних інформаційно-аналітичних знань і вмінь керівників ПТНЗ, а їх кореляція з результатами, відображеними в картах оцінювання, є свідченням об'єктивності даних.

Проведене анкетування дало змогу виявити на початку формувального експерименту стан володіння змістом основних понять із теми дослідження (теоретичних інформаційно-аналітичних знань) та методами інформаційно-аналітичної діяльності (технологічних інформаційно-аналітичних знань). Так, на початку формувального етапу експерименту лише 22,3% керівного персоналу трьох регіонів усвідомлювали сутність такого базового поняття, як “інформація”; 28,7% могли визначити, що означає поняття “інформаційно-аналітична діяльність” і 33% дали правильну відповідь на запитання: “Що слід розуміти під інформаційною потребою?”. Знання основних видів інформаційного пошуку продемонстрували 30,9% керівників ПТНЗ. 68% не погано орієнтуються в бібліографічних виданнях.

Для пошуку інформації важливим є вибір методів, класифікація яких наводиться в наукових джерелах. Результати опитування показали, що більшість респондентів (47,9%) користуються вибіркоким методом пошуку

інформації. Водночас з'ясувалася вкрай недостатня обізнаність учасників експерименту щодо інших методів: лише 19% керівників відносять суцільний (наскрізний) метод до методів пошуку інформації; 13,8% знайомі з типологічним методом пошуку інформації та зовсім незначна кількість опитаних серед запропонованих методів називають інтуїтивний (3,2%) та індуктивний (8,5%) методи. Щодо знання видів пошуку інформації в Інтернеті, то це питання виявилось достатньо складним для всього загалу респондентів: правильно назвали такі методи: повнотекстовий – 3,2%, пошук за метаданими – 5,3%, пошук зображень – 2,1%.

Перелік джерел інформації, якими користуються управлінці ПТНЗ у практичній діяльності, здебільшого обмежується традиційними: фінансові дайджести, моніторингові огляди ринку праці та ринку освітніх послуг, журнали, підручники, підбірки газет, брошури, періодичні видання, наукові журнали й інша періодика (71%), а також внутрішні бібліотеки ПТНЗ і річні звіти, локальна документація, протоколи засідань і нарад (71%); на другому місці (68%) – офіційні бюлетені та збірники наказів МОНмолодьспорту України; третє місце належить друзям, колегам, експертам (57%). Майже стільки ж респондентів (56,3%) користуються такими джерелами інформації, як: місцеві органи самоврядування; центри зайнятості населення; наради, засідання семінари; портал новин; спостереження, опитування, співбесіда; телефонна розмова, факс або електронне послання.

Проте такі джерела для одержання необхідної інформації соціальні партнери використовують лише 23%; довідники – 17%; обхід робочих місць і обмін інформацією з колегами – 16,2% опитаних. Зовсім не популярними (користуються менше 10%) джерелами інформації серед опитаної категорії працівників ПТНЗ виявилися: національні, міські, університетські бібліотеки (навіть в електронному форматі); інформація конкурентів, суспільна думка.

Водночас аналіз даних карт оцінювання інформаційно-аналітичних знань керівників ПТНЗ свідчить про інше. Наприклад, своє розуміння понять “інформація”, “аналіз”, “аналітика”, “синтез” 62,8% керівників ПТНЗ оцінюють в 1 бал (параметр частково реалізований) і 33% – у 2 бали (параметр реалізований), що відповідає стандартному і творчому рівню розвитку ІАК. Знання сутності поняття “інформаційна потреба” 44,7% респондентів оцінили в 1 бал і 51,1% – у 2 бали. Йдеться про те, що при такому оцінюванні опитувані мають володіти системою теоретичних і технологічних інформаційно-аналітичних знань (стандартний рівень володіння ІАК – 1 бал) та вміти виявляти проблемні сторони процесу управлінської діяльності та шляхи їх розв'язання, аналізувати й оцінювати свій досвід і досвід колег, з урахуванням цього корегувати свою інформаційно-аналітичну діяль-

ність (творчий рівень володіння ІАК – 2 бали). Однак той рівень знань, який виявлено за допомогою анкетування, не відповідає результатам самооцінювання, вони явно завищені.

Така ж невідповідність виявлена в результаті порівняння даних про рівень реального стану технологічних інформаційно-аналітичних умінь і самооцінювання. Наприклад, оброблення інформації у процесі підготовки до прийняття управлінського рішення потребує використання методів аналізу і синтезу, які тісно взаємопов'язані між собою. За результатами анкетування, обізнаність у методах аналізу проілюстрували 26,6% респондентів. За даними карт оцінювання рівня сформованості умінь, використовувати методи аналізу в процесі підготовки і прийняття управлінського рішення 59,6% опитаних поставили собі 1 бал (параметр частково реалізований, що відповідає стандартному рівню розвитку ІАК), а 30,9% виставили ще більшу оцінку – 2 бали (параметр реалізований – творчий рівень розвитку ІАК). Як виявилось, керівникам ПТНЗ найбільше відомі ті види синтезу інформації, які вони використовують на практиці. Це групування даних (цей метод використовують 38% опитаних) і метод типологізації (ним користуються 35% респондентів). Порівнюючи з картами самооцінювання інформаційно-аналітичних умінь ці дані, ми одержали такі відомості: використовувати свої вміння синтезу інформації у професійній діяльності 25,5% керівників ПТНЗ оцінили в 2 бали – найвища оцінка, а 62,8% – в 1 бал (стандартний рівень, що передбачає достатньо професійний рівень використання всіх методів синтезу). Рівень володіння методами синтезу та використання їх у практиці управлінської діяльності характеризуються вміннями встановлювати зв'язки між розрізненими елементами явища, об'єкта, процесу й вміння укладати в єдину логічну схему окремі елементи явища, об'єкту, процесу. Такі вміння також оцінені респондентами достатньо високими балами: вміння встановлювати зв'язки між розрізненими елементами явища, об'єкта, процесу 66% опитуваних оцінили в 1 бал, а 25,5% – у 2 бали; вміння укладати в єдину логічну схему окремі елементи явища, об'єкта, процесу 63,8% керівного персоналу ПТНЗ оцінили в 1 бал і 24,5% – у 2 бали.

Слід зазначити, що анкетуванню й самооцінці інформаційно-аналітичних знань, умінь і навичок передували спостереження за роботою керівників ПТНЗ із документами, вивчення продуктів діяльності та досвіду роботи, бесіди, що на емпіричному рівні уможливило здійснення чуттєвого пізнання – одержати відомості про зовнішні прояви зв'язків між знанням і вмінням пошуку, збирання, обробки і збереження інформації керівним персоналом ПТНЗ, визначитися з системою методів для збору фактичного матеріалу.

Ми не ставили за мету з'ясувати причини тієї розбіжності, яка виявлена між реальним станом сформованості ІАК керівників ПТНЗ та результатами самооцінювання інформаційно-аналітичних знань, умінь і навичок. Однак на етапі первинної обробки й оцінювання фактів у їх взаємозв'язку (друга стадія емпіричного дослідження) в результаті осмислення одержаних даних гіпотетично можна припустити, що це пов'язано з достатньо великим досвідом роботи основної кількості учасників експерименту на своїх посадах, функціоналом яких передбачається інформаційно-аналітична діяльність. За результатами співбесід було з'ясовано, що такому “мистецтву”, як інформаційно-аналітична діяльність, вони не навчалися ні у вищих навчальних закладах, ні в системі післядипломної педагогічної освіти. Проаналізувавши плани методичної роботи обласних навчально-методичних центрів професійно-технічної освіти, ми також одержали дані про те, що питання, пов'язані з технологією інформаційно-аналітичної діяльності керівників ПТНЗ (директорів, їх заступників, методистів), не виносяться на розгляд конференцій, семінарів, круглих столів, майстер-класів, тренінгів тощо.

Результатом проведеного емпіричного дослідження є визначення основних положень формування емпіричної бази дослідження, в основу якої закладені факти дійсності про стан розвитку досліджуваного явища – теоретичних і технологічних інформаційно-аналітичних знань і вмінь ІАК керівників ПТНЗ. На етапі первісної обробки одержаних фактів виявлена невідповідність реального стану сформованості зазначеної якості в даній категорії працівників із результатами їх самооцінювання. Одержані факти потребують подальшого осмислення, узагальнення, класифікації для формулювання висновків за темою дослідження. Перспективним для подальшого дослідження є розроблення, обґрунтування та впровадження організаційно-педагогічних умов розвитку ІАК керівників ПТНЗ.

1. *Баскаков А. Я.* Методология научного исследования : учеб. пособие / *А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков.* — К. : МАУП, 2004. — 216 с.
2. *Гончаренко С.* Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям / *С. Гончаренко.* — К. : Редакційно-видавничий відділ АПН України, 1995. — 45 с.
3. *Калашишникова О. В.* Психологические особенности развития педагогической рефлексии : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / *Калашишникова Ольга Владиславовна.* — С.-Пб., 1999 — 205 с.
4. *Ладанов И. Д.* Психология управления рыночными структурами : Преобразующее лидерство / *И. Д. Ладанов.* — М. : УЦ “Перспектива”, 1997. — 288 с.
5. *Сурмін Ю. П.* Майстерня вченого : підручник для науковця / *Ю. П. Сурмін.* — К. : Навчально-методичний центр “Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2006. — 302 с.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2013

Л. Петренко

**Эмпирическое исследование развития
информационно-аналитической компетентности
руководителей профессионально-технических учебных заведений**

В статье отражена суть эмпирического исследования, факта действительности. Совокупность фактов составляет основу эмпирической базы. Обоснованы подходы к разработке системы методов исследования для определения реального состояния развития информационно-аналитической компетентности руководителей профессионально-технических учебных заведений. Отображена первичная обработка полученных фактов.

Ключевые слова: эмпирическое исследование, эмпирическая база, факт, метод исследования, информационно-аналитическая компетентность руководителя профессионально-технического учебного заведения.

L. Petrenko

**Empiric Research of Information and Analytical Competence
Development of Vocational Schools' Leaders**

The article reflects the essence of empiric research as a fact of reality. The totality of facts forms the foundation of empiric base. The author grounds the approaches to the system development of research methods for determining the actual condition of information and analytical competence development of vocational schools' leaders. The paper presents primary processing of the received facts.

Key words: empiric research, empiric base, fact, research method, information and analytical competence development of vocational schools' leaders.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
доцент О. В. Василенко